

СЛОВО ПРО ЮВІЛЯРА

УДК 37+94(477)(092)

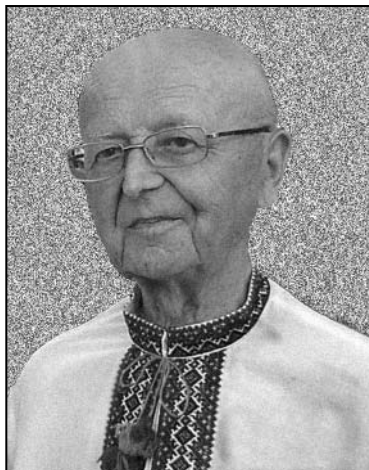
**Олександр Завальнюк,
Анатолій Філінюк**

Б. М. КУШНІР – ПЕДАГОГІЧНА ЛЕГЕНДА І ЗНАНИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ УКРАЇНИ (до 95-річчя від дня народження вчителя, наставника студентської молоді, щирого українця)

Висвітлюються основні віхи великого життєвого, творчо-педагогічного, наукового і громадського шляху Бориса Михайловича Кушніра, якому виповнилося 95 років від дня народження і чие життя є справжньою школою для науково-педагогічного колективу університету, педагогічної освіти, історичного краєзнавства, майбутніх фахівців-істориків.

Ключові слова: Б.М. Кушнір, вчений-методист, краєзнавець, українська загальноосвітня школа, педагогічний інститут-університет, наукові і навчально-методичні праці, узагальнення педагогічного досвіду.

У сучасному глобалізованому світі велику роль відіграють інформаційні технології, які дають людям різного віку надзвичайно широкий доступ, зокрема, до найновіших наукових знань, методик їх засвоєння, що дозволяє оперативнo використовувати їх для ширшого і глибшого пізнання існуючого світу, забезпечення освітнього росту молодих, науково-дослідної роботи тощо. Здавалось би, тепер людина може без обмежень займатися самоосвітою, індивідуально зростати, давати собі самооцінку, звужуючи тим самим сферу живого людського спілкування.

Утім, це не має у повній мірі стосуватися освітньої галузі, де учні і студенти, як би уміло, напрочуд майстерно вони не оволоділи комп'ютерними знаннями, уміннями і навичками та отримували

ли через нього зі «світової паутини» необхідну і цікаву їм для навчання і праці інформацію, повинні мати свого Учителя – людину, професійно підготовлену, творчо працюючу і неспокійну, наділену найкращими професійними, гуманними і патріотичними якостями, яка може якнайкраще передати своїм влучним словом, інтонацією, судженням, емоцією, нарешті, в низці ситуацій – практичною дією, своє індивідуально-неповторне бачення різних, більших і менших складових наукового пізнання і забезпечити таким чином досягнення дидактичної, розвивальної і виховної мети, що притаманно тільки людині. У зв'язку з цим автори, які нині навчають студентську молодь, тепло і душевно згадують своїх учителів-наставників шкільної і вишівської пори, багатьом із них, які відійшли у вічність, віддають належне за високі людські якості, високу педагогічну майстерність, професійну турботу, за постійну, системну працю з формування наукового світогляду і ефективне моральне виховання молоді другої половини ХХ століття. Одним із неповторних, незабутніх і високого рівня педагогів-професіоналів у нашому студентському житті був Борис Михайлович Кушнір, який пройшов довгий і гарний життєвий шлях і нещодавно зі своїми рідними, близькими і колегами відзначив унікальне 95-ліття від дня народження. Його досвід, мудрі настанови і уроки назавжди залишилися у нашій свідомості, стали основою формування нашого власного стилю і засад науково-педагогічної праці у тому ж виші, де більше тридцять років він працював і реалізовував свій неповторний творчий потенціал заради формування педагогічного професіоналізму у майбутніх учителів історії.

На життєвому шляху відомого краєзнавця, дослідника, педагога висвічувалися наснага і смуток, радість і тривога, здобутки і труднощі, були і осяяння, і творчі злеті. Доля сім'ї Кушнірів неординарна, майже легендарна. Майбутні батьки Михайло Кушнір (1891-1966) і Катерина Кушнір (1895-1984), не отримавши земельного наділу для створення сім'ї і ведення господарства в рідному селі Станіславівка, що на Кам'янецьчині, вирушили 1913 р. до Нового світу. Корабель «Deutschland» («Німеччина») зазнав в Атлантиці катастрофи – айсберг пробив борт судна. Сталося це на тому місці, де роком раніше загинув відомий океанський лайнер «Титанік». Зусиллями команди пароплава аварія була ліквідована. Корабель доставив врятованих до канадського берега¹.

Молоде подружжя обрало для свого мешкання місто Монреаль, де у них 23 лютого 1921 р. родився син, якого нарекли Борисом. Обоє емігрантів працювали на гумовій фабриці. Батько М.П. Кушнір брав активну участь у громадському житті міста, виконував обов'язки касира «Товариства технічної допомоги Радянській Росії»², – рухові за визволення з в'язниці відомого громадського діяча Тома Муні, за що переслідувався і був ув'язнений.

1923 року сім'я українських емігрантів у складі Першої канадської зразкової агрокомуні повертається на батьківщину і оселяється на Одещині³. Через рік вона переїжджає до рідного села Станіславівка. Мальовничі Медобори, спів жайворонка, скиба чорнозему, що стелилася з-під лемеша таткового плуга, гул бджіл на дідусевій пасіці, крила спустошеного вітряка за селом чарували хлопчика, наснажували яву, щоб через десятки років лягти рядками у його творах.

Початкова школа займала половину сільської хати, у другій – жив господар. Проте, в шкільній бібліотеці були твори Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, книги про мандрівників Р. Скота, Р. Амундсена, М. Пржевальського, С. Гедіна, які перечитував допитливий учень. Пам'ятною стала для нього зустріч з відомим вченим-географом, краєзнавцем В.О. Гериновичем, який розвідував земні надра в околиці села і привернув односельчан до виноградарства.

Після закінчення семирічної школи у сусідньому селі Баговиця, постав вибір життєвого шляху. Ще у шестирічному віці хлопчик дав обіцянку сусідці, що стане в майбутньому вчителем, і був цьому вірним усе життя. Але батьки спрямували його до Кам'янець-Подільського медичного технікуму, з якого він несподівано утік до дядька, в м. Чуднів Житомирської області, де закінчив 8 класів міської школи. Після цього два роки навчався у Кам'янець-Подільській 59-й залізничній середній школі (тепер гімназія). Закінчив її 1939 року і успішно склав екзамени на історичний факультет Вінницького педінституту. В усьому відчувалося дихання війни. В армію мобілізують чоловіків 1911-1921 років народження. Покликали до війська і студента з Поділля. Служив у м. Молодечно (Білорусія), 1940 року в складі радянських військ вступив до Литви, де і застала його війна. А далі були кровопролитні бої на Двінському напрямку. Поранення, контузія, полон. Розпочалися безпросвітні дні й ночі в концентраційних таборах. Тиф. Втечі. Карцер. Суд і в'язниця. Концтабір посиленого режиму. Важка хвороба. Від крематорію врятував француз П'єр⁴. Третя втеча була успішною, дістався до радянських військ. Брав участь у визволенні Праги.

У січні 1946 року демобілізувався. Пам'ятав про вимріяну професію педагога, вступив на І курс Кам'янець-Подільського учительського інституту. Вчитися було нелегко: обмаль підручників і посібників, карткова система. «Літо 1946 року було спекотним. Посуха. Все літо працював у колгоспі, скиртував соломі, – згадає Б.М. Кушнір. – Хліб поступав у колгоспну комору і негайно вивозився до міста, на заготзерно.

Розпочалося навчання в інституті. Трималися ми, студенти, як могли. Все більше дошкуляв голод. Ішов 1947 рік. Мізерні продукти зменшувалися. І ми випрошувалися у декана факультету М.М. Магдена на декілька днів, щоб поїхати у Західну і діс-

тати щось поїсти. Їхали ми в сусідні Тернопільську, Львівську і Станіславську області, де у той рік посуха не дуже дошкуляла і був більш-менш непоганий урожай, міняли, що хто мав, або щось допомагали по господарству тамтешнім мешканцям. І ті люди жалували нас, давали щось перекусити, а то і з собою.

Добиралися туди на відкритих залізничних платформах або зверху на товарних і пасажирських поїздах. Звідти поверталися переважно на завантажених вугіллям вагонах, як і йшли з Ченстохова на Схід. Треба було добре впиратися ногами в борт платформи, триматися міцно руками, щоб не знесла повітряна хвиля, не впасти на рейки, не бути розчавленим під колесами поїзда. А траплялося і таке»⁵.

Педагогічна стежка молодого вчителя пролягла на Волині. Після закінчення інституту з речовим мішком за спиною і саквоюжем у руках пробивається він перелісками і зруйнованими містками через річки до віддаленого села В'язівець. Навчання у колишній попівській хаті, яка слугувала помешканням школи, жадова босоногих переростків до знань, розгрузлі дороги села запали у пам'яті надовго, як і вчителювання наступного року в селі Семенові. Упродовж цих двох років здобув заочну вищу освіту на історичному факультеті Вінницького педінституту.

Справжнім випробуванням творчих якостей педагога стала школа у старовинному селі Придністров'я – Жванці (тут він працював упродовж 16 насичених плідною працею років), де півень співав колись на три держави, де були ще залишки середньовічної фортеці, вабили природна печера, місця баталій військ Богдана Хмельницького і Хотинського повстання 1919 р. Минувшина надихнула допитливого вчителя до пошуків, до яких залучив і учнів. У шкільному товаристві «Юний історик» гуртувалися молоді мрійники, готові до пізнання рідної землі. Вивчаються пам'ятки села і його околиць.

Загадковим феніксом постала за селом Лиса гора, де школярі натрапили на трипільське поселення і стали на його захист від руйнування. На цьому місці проводила розкопки археологічна експедиція під керівництвом кандидата історичних наук Т.Г. Мовші. Тут, на березі Жванчика, лівої притоки Дністра, археологи знайшли велике поселення першої половини третього тисячоліття до н.е. А за межами городища уперше в пам'ятках мідного віку на території Європи гончарний комплекс – 7 двоярусних печей для випалювання кераміки⁶.

Все нові таємниці відкривало Придністров'я перед молодими шукачами. У с. Цвіклівці вони стали співучасниками відкриття в товщах землі загадкового горщика, а в ньому трипільського скарбу з намистинами із зубів оленя і бронзи, міцними наручними браслетами. Науковий працівник інституту суспільних наук Львова Х. Свешніков писав: «Дуже прошу сповістити про деталі знаходження скарбу на березі Дністра. Він

має неопініме значення для зв'язків між племенами Західного і Східного Поділля»⁷. Знову працювала експедиція і в її складі – учні. Цвікловецький скарб експонується в Кам'янець-Подільському історичному музеї-заповіднику⁸.

Досліджувалося трипільське поселення «Паюк» у с. Ходорівцях, печера первісної людини біля с. Жванця, Нігинська печера – свідок монгольської навали, печера Вівтар (с. Княгинин), де, за переказами, побував Олекса Довбуш. Для опанування фахових знань з давньої історії вчитель два літніх сезони працював у археологічних експедиціях професора М.О. Тиханової в селах Лука-Врублівецька і Лепесівці.

Юнь завжди захоплювалася морем. Відшукано було колишніх моряків, які проживали у сусідніх селах, учасників російсько-японської війни О.Й. Мельника, революції 1905 р. Ф.А. Майтка, подій 1917-1920 рр. Д.П. Гнатенка. З місцевих і центральних архівів надійшли дані про них, спогади учасників подій доповнили ці документальні матеріали⁹.

Романтика і пошук юних проявилися в екскурсіях, походах і подорожах. Здійснюються походи за межі чотирьох областей (Хмельницька, Чернівецька, Тернопільська, Станіславська) (1956), по Хмельницькій області (1957), в Карпати (1958), місячні подорожі по Дніпру (1959), Збручу (1960), Волзі (1961), Валдаю (1962)¹⁰. У цих походах учні знайомилися з історичними пам'ятками, подіями, зустрічалися з цікавими людьми, серед них – Іваном Жижияном, сином Івана, який за землю вбив свого брата Михайла (ці події відтворила у своїй повісті «Земля» Ольга Кобилянська), фольклористкою Тамарою Сис-Бистрицькою, на Ваддаї – з рятівником О.П. Маресьєва, описаним у творі Бориса Полєвого «Повість про справжню людину». Юні мандрівники побували на Чернечій горі, де похований Тарас Шевченко, на Бородинському полі під Москвою, місці приземлення першого космонавта Юрія Гагаріна, в Астрахані вручили орден Червоної Зірки, який був знайдений ними в доті на околиці рідного села, ветеранові війни М.І. Тамарському. І всюди з учнями був їхній наставник, керівник краснавчого гуртка, який бачене і почуте заносив до дорожнього записника, надсилає до місцевої газети кореспонденції під назвою «Листи з дороги». Школу відвідують автор шкільного підручника «Історія стародавнього світу» Ф.П. Коровкін, байкар Микита Годованець, письменник Степан Снігур, учасники антарктичних експедицій Г.Й. Куревлев і М.П. Гуменюк.

Матеріали пошуків і досліджень дали можливість відкрити шкільний історико-краєзнавчий музей (1957)¹¹. Учителю залучає учнів до виготовлення саморобних географічних та історичних карт, пропагує мистецтво. Продовженням дискусії про його місце в житті людини стала поїздка до Києва і перегляд учнями у театрі опери і балету ім. Т.Г. Шевченка опери І. Глінки «Князь Ігор» і балету А. Хачатуряна «Спартак».

Горизонти уроків з історії, де йшлося про мистецтво, розширилися, стали активними і цікавими.

Та несподівано у цій багатогранній діяльності наступило «захмарення». Річ у тім, що у графі «національність» у списку виборців навпроти прізвища сільського вчителя Б.М. Кушніра з'явилося замість «українець» – «канадець». Стався справжній переполох, гідний сатиричного сюжету. Дільничний міліціонер отримав наказ наглядати за поведінкою «новоспеченого іноземця». А далі більше. Виставляються безпідставні звинувачення в «неповазі до радянського громадянства». Потім був тривожний виклик на засідання бюро райкому партії, хоча «канадець», як там виявилось, був людиною позапартійною і ніяких ідеалів зраджувати не збирався. Інцидент в умовах «хрущовської відлиги» було вичерпано, уся вина за конфуз лягла на працівників паспортного столу, які у свій час добросовісно перенесли у радянський паспорт цей «негідний соціалістичної країни» запис про національність із метричного свідоцтва, виданого за океаном.

Відчувши, що адміністративно-ідеологічний контроль за ним знято, заспокоївся і повернувся до улюбленої справи. При сприянні колег учитель пише нарис про село Жванець¹², засновує літопис Жванця¹³, де фіксуються поточні події, співробітничав у колгоспній багатотиражці, районній газеті¹⁴. Узагальнюється досвід роботи шкільного товариства «Юний історик»¹⁵, виходять з друку перші праці вчителя – «По рідному краю» і «Світанок стрічаємо в дорозі»¹⁶. Педагог упродовж тривалого часу очолює методичне об'єднання вчителів історії району, що переконливо засвідчило про повернення йому статусу «лояльного до влади громадянина».

Новим етапом творчого шляху Б.М. Кушніра став 1965 р., коли його запросили до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Перед ним відкрилися архіви, бібліотеки, музеї Кам'янця-Подільського, Хмельницького, Києва, Ленінграда, Москви, спілкування з учнями, учителями, студентами. Працює лаборантом, викладачем, старшим викладачем, заступником декана історичного факультету. Діапазон його творчих уподобань охоплює курси методики навчання історії, історичного краєзнавства, народознавства, розробляються лекції і практичні заняття з цих предметів. Роком раніше він став членом новоствореного історико-краєзнавчого товариства, що значно посилює його краєзнавчі студії. Він взяв участь у I-XIII (1965-2010) відомих Подільських історико-краєзнавчих і I-V (1981-1989) Подільських географічно-краєзнавчих та інших науково-практичних форумах науковців і краєзнавців, що проводилися у Кам'янці-Подільському¹⁷.

У методиці історії основоположними стають досягнення сучасної дидактики, психології й передовий педагогічний досвід. Він здійснює творчі мандрівки по Україні, знайомиться з постановкою навчального процесу у київських школах №25 і 57,

Харківській базовій школі №1, де працює учителем співавтор підручника «Історія середніх віків» Г.М. Донської, цікавиться на місці роботою учителів історії Донецька, Луганська, Одеси. Вивчає досвід відомого педагога В.О. Сухомлинського у селищі Павлиші Онуфріївського району Кіровоградської області. У цьому ж районі його увагу привертає школа мистецтв експериментатора М.П. Щетініна¹⁸. Широко розкрила двері перед дослідником Сахнівська середня школа Переяслав-Хмельницького району Черкаської області, де він знайомиться з відомим педагогом, директором школи О.В. Захаренком, його досвідом¹⁹, проводить тут відкриті уроки з історії, які викликають загальне захоплення.

Йшов 1985 рік. Преса і телебачення широко пропагували надбання Тбіліської лабораторії експериментальної дидактики науково-дослідного інституту педагогіки Міністерства освіти Грузії ім. Я.С. Гогобашвілі, засновником якої був доктор психологічних наук, член-кореспондент АН СРСР Ш.О. Амонашвілі²⁰. І викладач методики історії здійснює поїздку до педагогічної лабораторії відомого вченого, вивчає і поширює досвід Тбіліської експериментальної лабораторії²¹. Збирається, узагальнюється і пропагується передовий педагогічний досвід відомих учителів Хмельницької і сусідніх областей – Л.В. Ковальчук, А.І. Поліщук, А.Г. Федірко, Л.С. Кульчицького, М.К. Решетівського, О.С. Тура, К.І. Терещука та інших. Ці раціональні зерна безцінного передового досвіду лягли в основу поєднання теорії і практики в курсі методики навчання історії і в корегуванні навчального процесу шкіл. Поряд із педагогами-новаторами Ш.О. Амонашвілі, С.М. Ільїним, Т.Г. Гончаровою, Є.М. Лисенковою, В.Ф. Шаталовим²² виступає проти закостенілої системи у навчально-виховному процесі. Доводить безпідставність постійно діючої наочності у школах, необхідність використання її динамічно, за ходом проведення уроку і позакласної роботи, пропагує графічну роботу в учнівських зошитах і на класній дошці, забезпечення засвоєння матеріалу учнями переважно на уроці. Провідним синтетичним напрямом у пошуках викладача стають навчання, виховання і розвиток учнів. Для глибокої розробки проблеми активізації пізнавального процесу у школі й демонстрації його переваг широкому загалу освітян він веде шкільні курси історії у Кам'янець-Подільській середній школі № 15, проводить відкриті уроки у школах міста і на периферії, які відвідували вчителі, викладачі, студенти і навіть представники Міністерства освіти України²³. Результатом експериментальної роботи у школі був випуск для учителів України «Альбому з історії СРСР для 4 класу».

Деякі відгуки про уроки методиста, залишені колегами.

Н.Л. Бойчук, учитель-методист Тернопільської середньої школи № 3: «Високий науковий рівень уроку. Творча праця, чіткість, забезпечення уваги учнів, інтерес в ході усього уроку». О.А. Захаренко, директор Сахнівської середньої школи Чер-

каської області: «На уроці чіткість, динамізм, акуратність, лаконізм, все продумано. Учитель на уроці – скульптор, музикант, живописець»²⁴. Л.С. Удод, завуч Кам'янець-Подільської середньої школи №16: «Захопленість, інтерес, праця учнів на протязі уроку, самооцінка знань». В.П. Газін, доцент Кам'янець-Подільського педінституту: «Час спресований, використовуються різноманітні джерела, паралелі, порівняння. Заслужує уваги графіка, динаміка уроку, всі учні працюють, високий інтерес». Про урок методиста М.Б. Кушніра можна сказати і його словами: «Урок. У ньому весь учитель. Його ерудиція. Політ думки. Фантазія. Захопленість. Болі. Переживання. Уміння захопити дітей, повести їх незвіданим полем інтересу. Урок випромінює всі гами веселки: знання, духовність, розвиток»²⁵.

Як правило, недоліки відвіданого уроку вчителя він не рецензує, а подає свій. Разом з лаборантом І.І. Щегельським викладач методики засновує на історичному факультеті експериментальний шкільний кабінет історії, обладнаний змінною експозицією, в якому проводяться відкриті уроки за участю учнів і практичні заняття студентів. Він прислужився зразком для загальноосвітніх шкіл України. «Уроки методиста, в кабінеті шкільного типу, – відзначає викладач, – камертон, який має настроїти майбутніх педагогів на хвилю творчості». Студентів учить творчо аналізувати уроки, робити узагальнення, педагогічну практику ставить як основний критерій у підготовці майбутнього вчителя. Проводиться конкурс на кращий щоденник педагогічної практики студентів.

Захоплюючим для студентів було виготовлення об'ємних посібників з історії – з року в рік накопичувалися макети, діорами, копії знярядь праці первісної людини, печер, діючі моделі верхньобічного колеса, свердильного станка, суден, соборів, козацьких клейнодів, архітектурних пам'яток Кам'янця-Подільського, усього Поділля та інших регіонів України. Так була заснована єдина в Україні студентська виставка об'ємних посібників з історії. Один із авторів цього нариса, працюючи у 1974-1976 рр. в Орининській середній школі-інтернат Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, разом із гуртківцями виготовив понад 20 об'ємних посібників, що у зменшеному вигляді представляли різні фортифікаційні, культові споруди з історії СРСР і УРСР, давали змогу учням у тримірному обсязі уявити кожен із об'єктів, про які йшлося на уроках. З вдячністю згадував свого наставника, який привив молодому учителю інтерес до такої роботи.

Б.М. Кушніра захоплює курс історичного краєзнавства. Звертається увага на те, що школи не мали програм і навчальних посібників з історії краю. Розробляється шкільна програма і література з історичного краєзнавства. Для студентів і вчите-

лів випускаються методичні вказівки і розробки²⁶. Навчально-методичний посібник «Вивчення історії Хмельниччини в школі»²⁷ активно використовують студенти і вчителі. За підготовленою програмою факультативного курсу з історії краю викладач проводить заняття у «своїй», Жванецькій, школі, які полюбив на все життя і залишався їй вірним²⁸.

Виявив дослідник інтерес і до топонімії. За розробленою ним програмою з цієї галузі знань студенти записували місцеві назви своїх населених пунктів, на основі яких було укладено мікротопонімічний словник Хмельницької області²⁹. Студенти отримали також завдання щодо вивчення генеалогії свого роду. Досліджувалися материнські і батьківські лінії, виводилося родовідне дерево. Але «недремне око», яке вже одного разу робило спробу вплинути на статус Б.М. Кушніра, пильно стежило за нововведеннями, і на одній з наукових конференцій, коли викладач доповідав про дослідження студентами своїх родів, із залу пролунав голос: «Та ви знаєте, а може ті предки служили у С. Петлюри?». То були застійні роки. І на певний час дослідження з цієї проблеми довелося згорнути, хоча згодом, коли «дихати» стало легше, справу відновили, в результаті чого з'явилися описи багатьох подільських родів.

Дослідник повертається до історії села, літопису с. Жванця³⁰, але цього разу на вищому науковому рівні. Спільно з працівником Хмельницького облдержархіву І.В. Гарнагою розробляє вказівки до ведення сучасного літопису села. Студенти заочного відділення історичного факультету упродовж навчання в інституті, за дорученням викладача, вели літописи рідних населених пунктів, фіксували основні події, що відбувалися у них. Літописи Жванецький, Кульчіївецький (Хмельницька область), Рівський (Вінницька область), Курячі Лози (Херсонська область) послужили зразком їх ведення. Студентка М.А. Гажук узагальнила результати і виконала дипломну роботу «Сучасний літопис села». Викладач започатковує літопис історичного факультету, продовженням його є хроніка подій на сторінках факультетської газети «Кліо»³¹. Окремі праці Б.М. Кушніра висвітлюють економіку³², історичну географію³³, етнографію Поділля³⁴, голодомор на території краю³⁵, діяльність відомих учених, громадських діячів³⁶.

Він бере найактивнішу участь у підготовці і роботі історико-краєзнавчих конференцій Поділля і Гуцульщини, виступає на міжнародній конференції до 100-річчя еміграції українців до Канади (1991), Першому світовому конгресі гуцулів (1993), конференції до 250-річчя загибелі Олекси Довбуша (1995), на Другому всесвітньому з'їзді писанкарів (2002). Спілкується з відомими вченими В.Г. Трухановським, М.Ю. Брайчевським, С.М. Бібіковим, М.О. Тихановою, Л.А. Коваленком, І.С. Винокуром; методистами: М.А. Мілоновим, М.М. Марачевим, В.О. Онищуком, М.М. Лисенком, Г.В. Підлауцьким, Г.О. Цвікальською,

С.Ф. Склярєнком³⁷. Дружні стосунки встановилися з майстром народної творчості, лауреатом премії імені Мирослава Ірчана і премії імені Івана Огієнка – Дмитром Пожоджуком. Майстер виступає з лекціями і проводить практичні заняття з писанкарства в Кам'янець-Подільському державному педагогічному університеті. Його творчість пропагується у періодиці, укладається і видається збірка «Мистець Дмитро Пожоджук»³⁸.

А ще захоплення Б.М. Кушніра – літературна творчість. Він пише новели, оповідання, нариси, друкує їх у періодичних виданнях – журналах «Дніпро», «Дністер», «Писанка», «Архіви України», «Рідна школа», «Піонерія», «Перспективи», «Гуцульщина» (Канада). Він входить до складу редакційних колегій часописів «Дністер» і «Писанка».

Пам'ятними залишилися спілкування з письменниками Борисом Антоненком-Давидовичем, Микитою Годованцем, Віктором Близнецем, Василем Баженовим, Броніславом Грищуком, Миколою Магерою, Віталієм Нечитайлом. Кожен день, починаючи з 1962 р., ведуться щоденникові записи, де нотуються події, враження, погода. Ще є захоплення у працівника освітянської ниви – пасічництво на козацькій пасіці в Медоборах.

За 55 років надзвичайно активної і результативної педагогічної діяльності Б.М. Кушнір виховав багато молодих талантів, які працюють у різних куточках України і за її межами. Серед них академіки, доктори, кандидати наук. Йому пишуть, приходять на допомогу, не забувають³⁹.

Він автор книг «По рідному краю» (1959), «Світанок стрічемо в дорозі» (1965), «Альбом з історії СРСР для 4 класу» (1985), «Невторованими стежками» (1997), «Світилося в хатині віконце» (2001), упорядник збірки «Мистець Дмитро Пожоджук» (2000).

Має високі нагороди, зокрема двічі відзначений званням «Відмінник народної освіти», почесними знаками «Ветеран праці Кам'янець-Подільського державного університету» і «За вагомий внесок у розвиток освіти і науки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка»⁴⁰. Але найбільшою нагородою для нього стала вдячна людська і професійна пам'ять тисяч випускників історичного факультету, які у своїй педагогічній роботі успішно реалізують усі передові ідеї свого Учителя і Наставника, перетворюють сучасний шкільний урок з історії у справжнісінький педагогічно-мистецький витвір, де вони відчувають свою зрілість і майстерність, горять непереборним бажанням доступно і водночас науково змістовно донести до дитини усі найбільш значимі історичні події і посилити любов школярів до України-матері і рідного краю, їх складної минувшини.

Один із авторів цього нарису добре пригадує, як студентом засвоїв під керівництвом метра усі типи уроків, «методичні новихау», запропоновані відомим українським вченим-педагогом і новатором В.А. Онищуком.

2001-го, напередодні свого 80-ліття, Борис Михайлович Кушнір вийшов на пенсію, хоча адміністрація вишу не робила жодних кроків до цього. Якимось було не по собі, відчуваючи його щоденну фізичну відсутність, періодично не отримуючи від мудрого і надзвичайно виваженого «аксакала» порцію морально-професійного і просто людського заряду. Згодом він відновив контакти з улюбленим колективом, спілкується з керівництвом вишу і факультету, рідної кафедри історії України. Не може не зачепити теми про вивчення історичного краєзнавства, методики викладання історії, яким присвятив свою науково-педагогічну діяльність, висловлює свої цікаві міркування щодо них, дає відповідні поради колегам і студентам⁴¹. Незабаром усі, старші і молодші, переконалися, що традиції, започатковані цим викладачем (до речі, єдиний, що досяг такого поважного віку) на історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного університету, продовжуються і збагачуються. Відновлено виготовлення студентами об'ємних посібників з історії, запроваджено спецкурс «Графічна робота на уроках історії», вдосконалено обладнання шкільного кабінету історії, засновано рубрику «Хроніка факультету» в студентській газеті «Кліо». А ще – відкрито згадували метра, його невтомну педагогічно-професійно-патріотичну діяльність, різні настанови; цитували, усміхалися, коли мова заходила про ті чи інші ситуації, за яких «найгрізніший» у виші керівник факультетської педагогічної практики ставив на вид молодих методистів і вимагав від них неухильного виконання своїх настанов.

По той бік лінії розмежування між факультетом і статусом пенсіонера, як з'ясувалося, життя продовжувалося і фізично, і творчо. Треба було знати неспокійну (в найкращому розумінні цього слова) вдачу Бориса Михайловича, щоб не повірити у його перехід на «грядки і вулики» (хоча і ця тема, яка супроводжувала його довге професійне життя, не була раптом закрыта)⁴². Невтомний дослідник бере участь у Другому всесвітньому з'їзді писанкарів (2002), Другому Міжнародному науковому конгресі українських істориків (2003), його, як свідка голодоморів 1932-1933, 1946-1947 рр., запрошують до Києва на вшанування загиблих (2005). За сприянням ректорату Кам'янець-Подільського державного університету у Жванецькій школі проводиться зустріч туристів – учасників учнівських походів, подорожей і слухачів факультативних курсів з історії краю 1956-1972 рр., організатором і учасником яких був їх учитель Б.М. Кушнір. Сивочолі ветерани мандрів згадували неповторні, щасливі роки дитинства і юності, віддавали належне своєму кумиру⁴³.

Продовжувалося творче спілкування з відомими громадськими діячами України – міським головою Києва Олександром Омельченком, чемпіоном світу з боксу Віталієм Кличком, лауреатами Шевченківської премії – директором інституту україн-

ської літератури імені Тараса Шевченка НАН України Миколою Жулинським, виконавчим директором асоціації українських меценатів, письменником Михайлом Слабошпицьким, драматургом, кінорежисером, поетом, народним депутатом Лесем Танюком та ін.⁴⁴. Окремо слід відзначити контакти з представником діаспори – істориком, краєзнавцем і меценатом українського походження з Нью-Йорка Євгеном Паранюком. У своїй поїздки до Кам'янця-Подільського він оглядав історичні пам'ятки Старого міста, зустрічався з громадськістю, викладачами і студентами державного університету, на адресу якого надіслав декілька посилок з книгами, в основному англomовного видання. Ректорат Кам'янець-Подільського державного університету відзначив палідну працю мецената Є.М. Паранюка, нагородивши його медаллю «За вагомий внесок у розвитку освіти і науки в Кам'янець-Подільському державному університеті» та низкою грамот⁴⁵. На сторінках преси друкуються нові оповідання, нариси, рецензії на праці відомих істориків і літераторів⁴⁶. На робочому столі ветерана рукописи вже написаних книг, які чекають на своїх спонсорів і видавців.

Свій 95-літній ювілей Б.М. Кушнір – український патріот, наставник і вчитель тисяч студентів, талановитий педагог, краєзнавець, літератор, активний учасник громадсько-політичного життя країни, зустрів бадьорим, сповнений оптимізму, творчих планів, з непереборним бажанням і далі жити та працювати в ім'я України, її кращого майбутнього. Світлий розум, гарна пам'ять, щоденні яскраві спогади про прожиті, рідних, колег, друзів, товаришів і шанувальників надихають ювіляра на створення широкого і правдивого мемуарного полотна, яке, сподіваємося, згодом буде ним професійно виткане, побачить світ, щоб розповісти усім нам про долю цілого покоління українців, представником якого йому пощастило бути, в міру можливостей рельєфно представити життя суспільства упродовж багатьох десятиліть і через неупереджений погляд зсередини, через особистісні виміри і оцінки передати сприймання тих складних випробувань, особливо упродовж 30-40-х років, мрій, переживань, сподівань, які супроводжували їхнє непросте буття, а головне показати усіх головних дійових осіб, причетних до суспільного і особистого життя, праці і тодішньої громадської діяльності ювіляра, розповісти як і чому змінювалася людина в часи тоталітаризму і якою вона постала в добу українською незалежності.

Тож, з роси і води Вам, дорогий Борисе Михайловичу! Многая літа, дорогий Учителю і Наставнику!

Примітки:

1. Родинний архів Б.М. Кушніра; Євтух В.Б. Українці в Канаді / В.Б. Євтух, О.О. Ковальчук. – К., 1993. – С. 128 (зв. фотографії); Кам'янець-Подільський вісник. – 1991. – 21 вересня; Гомін Карпат. – 1992. – №6 (30).

2. Родинний архів Б.М. Кушніра.
3. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків. – К., 1990. – С. 90.
4. Кам'янець-Подільський вісник. – 2001. – 23 лютого.
5. Кушнір Б. Невторованими стежками / Борис Кушнір. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 33.
6. Народний календар. – 1993. – 21 липня.
7. Кушнір Б. Вказ. праця. – С. 96.
8. Мовша Т.Г. Новое трипольское поселение Цвिकловцы в среднем Поднестровье / Т.Г. Мовша // Советская археология. – 1964. – №1. – С. 131-141; Його ж: Трипільське поховання в с. Цвіклівці / Т.Г. Мовша // Археология. – К., 1964. – Т. 16. – С. 213-222.
9. Кушнір Б.М. Товариство «Юний історик» в умовах сільської школи / Б.М. Кушнір // Походи і екскурсії з учнями. – К., 1964. – С. 41-42.
10. Кушнір Б.М. Вказ. праця. – С. 46-50.
11. Кушнір Б.М. По рідному краю / Б.М. Кушнір. – Хмельницький, 1958. – С. 36.
12. Кушнір Б.М. Жванець / Б.М. Кушнір // Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К. : УРЕ, 1971. – С. 324-332.
13. Архів історико-краєзнавчого музею Жванецької середньої школи.
14. Бюлетень правління заочної школи. – Хмельницький, 1958. – №3-4.
15. Вивчаємо рідну Батьківщину. З досвіду роботи товариства «Юний історик» Жванецької середньої школи Кам'янець-Подільського району. – Хмельницький, 1961.
16. Кушнір Б.М. Світанок стрічаємо в дорозі / Б.М. Кушнір. – К., 1965.
17. Талановитий педагог, відомий методист та провідний краєзнавець: Матеріали круглого столу, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 25.
18. Щетинин М.П. Объять необъятное: записки педагога / М.П. Щетинин. – М., 1986.
19. Світличний К. Ледеки над Сахнівкою / К. Світличний. – К., 1987.
20. Кушнір Б.М. Школа майбутнього / Б.М. Кушнір // Невторованими стежками. – 1997. – С. 36-44.
21. Амонашвили Ш.А. Как живете, дети? / Ш.А. Амонашвили. – М., 1986; Единство цели. – М., 1987; Здравствуйте, дети! – М., 1988.
22. Кушнір Б. Вказ. праця. – С. 7-31; 156-185.
23. Педагогічний пошук. – К., 1989.
24. Хрущ Т. Кроки у майстерність / Т. Хрущ // Світло шкільного дому. – К., 1986. – С. 224-227.
25. Родинний архів Б.М. Кушніра. Конспекти відкритих уроків у школі, їх аналізи.
26. Його ж: Методичні вказівки для вчителів історії по вивченню матеріалу про рідний край в курсі історії СРСР (VII клас) / Б.М. Кушнір. – Хмельницький, 1968; Його ж: Методичні вказівки до спеціальних семінарських занять з курсу історичного краєзнавства для студентів III курсу історичного факультету / Б.М. Кушнір. – Хмельницький, 1968; Його ж: Методичні вказівки до вивчення історії Хмельниччини (1900-1970 рр.) / Б.М. Кушнір. – Кам'янець-Подільський, 1970.
27. Кушнір Б.М. Вивчення історії Хмельниччини в школі / Б.М. Кушнір. – Кам'янець-Подільський, 1971.
28. Кушнір Б.М. Факультативні заняття з історії Хмельницької області (методичні розробки з історичного краєзнавства для студентів та вчителів шкіл) / Б.М. Кушнір. – Кам'янець-Подільський, 1973.

29. Кушнір Б.М. Мікротопонімія як історичне джерело / Б.М. Кушнір // 43 наукова конференція кафедр Кам'янець-Подільського державного педінституту за 1991-1992 рр. (секція суспільних наук). – С. 90-91; Його ж: Мікротопонімія як джерело для вивчення історії краю / Б.М. Кушнір // Наук. праці іст. факультету Кам.-Подіа. держ. пед. ун-ту. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 212-220.
30. Кушнір Б.М. Літопис с. Жванця / Б.М. Кушнір // Архів історико-краєзнавчого музею Жванецької середньої школи.
31. Кліо. Історичний факультет. – 2002. – №1-3.
32. Кушнір Б.М. Вивчення природних умов Хмельницької області на уроках історії / Б.М. Кушнір // Тези доповідей географічної конференції. – Кам'янець-Подільський, 1981. – С. 90-91; Економіка Поділля у дослідженнях науковців // Проблеми економічної географії Поділля: Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1988. – С. 3-5.
33. Кушнір Б.М. Історична географія Поділля (основні проблеми) / Б.М. Кушнір // Тези доповідей наукової конференції. – Кам'янець-Подільський, 1982. – С. 5-7.
34. Кушнір Б.М. Основні перспективи дослідження етнографії Поділля / Б.М. Кушнір // Проблеми етнографії Поділля : тези доповідей. – Кам'янець-Подільський. – С. 8-11; Його ж: Духовна культура канадських українців на початку ХХ ст. / Б.М. Кушнір // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля : науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 196-197.
35. Голод на Поділлі: книга свідчень // Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 88-92; Великий терор на Хмельниччині. – Хмельницький, 1997. – С. 134-135.
36. Кушнір Б.М. Фольклорист і етнограф І.І. Гурін / Б.М. Кушнір // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський, 1978. – Т. 1. – С. 214-219; Його ж: Історик Кафенгаузен / Б. М. Кушнір // VII Подільська історико-краєзнавча конференція. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 112-113; Його ж: Душа Подільської історіографії [Ю.Й. Сіциньський] / Б.М. Кушнір // Писанка, 1993. – Ч. 3-4. – С. 25-26.
37. Кушнір Б. Заснули мальви біля хати / Борис Кушнір // Гуцульщина (Канада), 1994. – Ч. 34. – С. 27-30; Ч. 35. – С. 31-34; Його ж: І писанка оранжево горить / Борис Кушнір // Дністер. – 1994. – №4-5. – С. 50-56; Кушнір Б.М. Невторованими стежками / Б.М. Кушнір. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 55-71.
38. Мистець Дмитро Пожоджук / упоряд. Б. Кушнір. – Тернопіль, 2000.
39. Баженов А.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ ст. / А.В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1998. – С. 15, 76, 228, 262; Лисенко М.М. Методика використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії СРСР / М.М. Лисенко. – К., 1981. – С. 30, 107-108; Сеньків М.В. Західноукраїнське село: насильницька колективізація – 40-ві – поч. 50-х рр. ХХ ст. / М.В. Сеньків. – Львів, 2002. – С. 141, 217, 222; Сохацька Є.І. Гуцульський фенікс / Є.І. Сохацька. – Літературна Україна. – 2001. – 19 липня; Юзефчик О. Про мистецтво Прикарпаття / Оксана Юзефчик // Народна творчість та етнографія. – 2002. – №1-2. – С. 111-113.
40. Кам'янець-Подільський вісник. – 2005. – 23 лютого; Сім днів. – 2005. – 8 грудня.
41. Талановитий педагог, відомий методист та провідний краєзнавець : матеріали круглого столу до 90-річчя Б.М. Кушніра. – С. 40.

42. Там само. – С. 57, 60.
43. Кам'янець-Подільський вісник. – 2004. – 9, 18 червня; Подолянин. – 2004. – 2 липня; Сім днів. – 2004. – 2 липня; Край Кам'янецький. – 2004. – 7 липня; Голос України. – 2004. – 8 вересня; Місто. – 2004. – липень, № 7 (30).
44. Сім днів. – 2005. – 8 грудня.
45. Паранюки – рід простий, але славний. – Рівне, 2003; Кушнір Б.М. Євген Михайлович Паранюк / Б.М. Кушнір // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський. – Т.2. – С. 691-708.
46. Подолянин. – 2004. – 24 грудня; 2005. – 1 липня; 2011. – 18 лютого; Кам'янець-Подільський вісник. – 2005. – 19 серпня, 4 жовтня, 21 жовтня; 2006. – 10 лютого, 4 березня, 7 квітня.

Література про Б. М. Кушніра:

1. Баженов А. Борис Кушнір – ветеран і подвижник історичного краєзнавства на Хмельниччині / Лев Баженов // Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець : матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б.М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 22-31.
2. Гордійчук М. Щедрий сіяч на ниві патріотизму / Микола Гордійчук // Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець : матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б.М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 55-57.
3. Гуменюк А. Борис Михайлович Кушнір: світла душа свого народу / Анатолій Гуменюк // Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець : Матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б.М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 58-59.
4. Завальнюк О.М. Кушнір Борис Михайлович / О.М. Завальнюк // Кам'янець-Подільський університет в особах / [творчий заду́м та загальна редакція О.М. Завальнюка]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 1. – С. 261-273.
5. Завальнюк О. Краєзнавець, дослідник, педагог (до 85-річчя Б.М. Кушніра) / Олександр Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук, пр.; Кам'янець-Подільський державний університет. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8. Матеріали четвертого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». – С. 378-389.
6. Завальнюк О.М. Його життя – школа, наука і людина (до 90-річчя від дня народження Б.М. Кушніра) / О.М. Завальнюк // Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець : матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б. М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 9-21.
7. Трубчанінов С. Уроки Бориса Кушніра / Сергій Трубчанінов // Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець : матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б.М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 52-54.

8. Федірко А. Про вчителя / Алла Федірко // Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець : матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б.М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 60.
9. Філінюк А. Самовідданий педагог, неперевершений методист і невтомний краєзнавець (до 90-ї річниці від дня народження Б.М. Кушніра) / Анатолій Філінюк // Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець : матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б.М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 32-41.
10. Якубовський В. Людина-легенда (до 90-річчя видатного педагога і краєзнавця Б.М. Кушніра) / Василь Якубовський // Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець : матеріали круглого столу до 90-річчя від дня народження Б. М. Кушніра, м. Кам'янець-Подільський, 24 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 47-51.

The article highlights the key moments of great, creative and educational, scientific and public life of Borys Mykhaylovych Kushnir, who turned 95 years old and whose life is a real school for scientific and teaching staff of the university, education in general, historic study, and future historians specialists in particular.

Key words: *B.M. Kushnir, methodist scholar, ethnographer, Ukrainian secondary school, teachers training institute-university, scientific and teaching works, teaching experience generalization.*

Отримано 10.10.2016 р.